

ENERGETIKA LOYIHALARINI MOLIYALASHTIRISH HOLATI TAHLILI

Toshkent moliya instituti tayanch doktoranti

Fayziyev Samandar Sobri o'g'li

s.fayziyev1229@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada energetika sohasidagi amaldagi holat, kuzatilayotgan muammolar, ularni bartaraf etish yo'llari hamda yurtimizda energetika infratuzilma rivojlantirish bosqichlari, energetika sohasida qo'llanilishi mumkin bo'lgan yangi va samarali asbob-uskunalar va texnologiyalarni yaratish imkoniyatini berishi to'g'risida so'z boradi. Tadqiqotning maqsadi – energetika sohasida barqarorlikka erishish imkoniyatlarini tahlil qilishdan iborat.

Kalit so'zlar: Energiya resurslari, energetika, issiqlik elektr stansiyalari, shamol elektr stansiyalari, atom elektr stansiyasi, gidroelektrstansiya, energoblok, davlat-xususiy sheriklik, qayta tiklanuvchi energiya manbalari, elektr uzatish tarmoqlari, yashil energiya.

Elektr energetika sohasidagi amalga oshirilayotgan ishlarni tahlil qiladigan bo'lsak Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev tomonidan bildirilgan ushbu fikrni keltirib o'tishimiz mumkin: "Elektr energetikasi iqtisodiyotning "motori" bo'lib, ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotni, umuman hayotni bu sohasiz tasavvur qilib bo'lmaydi". Hozirgi kunda mamlakatimizda jami 14 ming megavatt elektr energiyasi ishlab chiqarish quvvatlari mavjud bo'lib, uning 86 foizi issiqlik elektr stansiyalari hissasiga to'g'ri kelmoqda. Biroq, issiqlik elektr stansiyalari quvvatlarining 84 foizi qariyb yarim asr avval ishga tushirilgan bo'lib, ular ham 83 foiz quvvatda ishlamoqda, xolos. Solishtiradigan bo'lsak, rivojlangan davlatlarda 1 kilovatt elektr energiyasi ishlab chiqarish uchun 240-260 gramm yoqilg'i sarflansa, mamlakatimizdagi ayrim stansiyalarda bu ko'rsatkich 2 barobar ko'proq ekanligi sohadagi asosiy muammolardan biridir. Tahlil va prognozlarga qaraganda, iqtisodiyotimizning rivojlanishi natijasida elektr energiyasiga bo'lgan talab 2030 yilga

borib 20 ming megavattga yetishi kutilmoqda. Ma'lumki yurtimizda elektr energiyasi asosan tabiiy gazdan foydalanish natijasida ishlab chiqariladi. Gaz resurslari esa cheklangan bugungi sharoitda 2030-yilga borib uni yanada ko'proq sarflash – tiklanmaydigan tabiiy resurslarning juda katta miqdorini uvol qilish bilan barobar ekanligini unutmasligimiz kerak. Atom elektr stansiyasining ishga tushirilishi yoqilg'i sarfini qisqartirish bo'yicha mutlaqo yangi yechimlardan biri bo'lishi mumkin, biroq buning uchun kamida yana 10 yil kerak. Shuning uchun mavjud muammolarni tezroq bartaraf etish va tarmoqni tubdan rivojlantirish, eng muhimi, qisqa vaqtda tizimda sezilarli ijobiy o'zgarishlarga erishish lozim ekanligi prezidentimiz tomonidan ta'kidlanmoqda. 2030-yilga borib qo'shimcha talab etiladigan 12,5 ming megavatt quvvatlarni yaratish chorasini ko'rish, jumladan, bug'-gaz qurilmalari, atom elektr stansiyasi, gidroelektrstansiyalar barpo etish va mavjudlarini modernizatsiya qilish, shuningdek, Sirdaryo, Toshkent, Navoiy, Taxiatoh issiqlik elektr stansiyalaridagi energobloklarni yangilash, shuningdek, davlat-xususiy sheriklikni elektr energiyasi tizimiga ham joriy qilish orqali zarur bo'ladigan quvvatlarni qoplash zarurati mavjud. Shuningdek, Investitsiyalar bo'yicha davlat qo'mitasi, "O'zbekenergo" aksiyadorlik jamiyatiga 3,9 ming megavattli bug'-gaz va gaz-turbina qurilmalari hamda Angren shahrida va Surxondaryo viloyatida ko'mirda ishlaydigan issiqlik elektr stansiyalari, quyosh va shamol elektr stansiyalari qurish choralarini ko'rish bo'yicha tegishli ishlar amalga oshirilayotganligini ham aytish joiz. Elektr energiyasi ishlab chiqaruvchi yangi obyektlar qurishni jadallashtirish bo'yicha ham vazifalar mavjud. Kelgusi yillardan boshlab elektr energiyasi sotishdan tushadigan mablag'larning 15 foizini investitsiya loyihalarini moliyalashtirish va kreditlarni qaytarish uchun yo'naltirishi ko'zda tutilmoqda. Tizimda amalga oshiriladigan modernizatsiya va rekonstruksiya ishlari ushbu sohaga davlat-xususiy sheriklik asosida xususiy sektorni jalb qilishni taqozo qilayotganligi toboro oydinlashib bormoqda. Lekin, na normativ-xuquqiy baza va na texnik infratuzilma bunga tayyor emas ekanligini ham tan olish lozim. Masalan, xususiy korxonalar tomonidan ishlab chiqarilgan elektr energiyasini energotizimga qabul qilish

masalasi hanuzgacha muammo sifatida qolmoqda. Solishtirish uchun misol, Turkiyada 60 foiz, Janubiy Koreyada 20 foiz elektr energiyasi xususiy korxonalar tomonidan ishlab chiqarilishini keltirishimiz mumkin. Shu sababli ham yurtimizda xalqaro ekspertlarni jalb qilgan holda hamda ularning tavsiya va xulosalari asosida sohaga xususiy sektorni jalb qilish, shuningdek, davlat-xususiy sheriklik mexanizmining huquqiy, institutsional, texnologik asoslari ishlab chiqilishini ta'minlash zarur. Uzoq yillardan foydalanib kelinayotgan eski tarmoqlar ulushi 62 foizni tashkil etadi, shu boisdan ham, taqsimlovchi tarmoqlarda liniyalarning 57 foizi va 39,6 mingta transformator punkti yangilanishi zarur.

Energiya resurslarining avtomatlashtirilgan hisobini yuritish tizimini joriy etish masalalari ham hali o'z nihoyasiga yetkazilgani yo'q. Bugungi kunda, Osiyo infratuzilma investitsiyalari banki Energetika sohasini rivojlantirishda hamkorlik qilib kelmoqda. O'zbekistonda xalqaro moliya institutlari ko'magida energetika sohasida amalga oshirilayotgan islohotlar, jumladan, qayta tiklanuvchi energiya manbalari, energiya samaradorligi va energiya tejamkorlik, issiqlik elektr stansiyalari qurish, elektr uzatish tarmoqlarini qurish hamda gidro elektr stansiyalarni ta'mirlash ishlari loyihalarini moliyalashtirish yuzasidan amaliy ishlar olib borilmoqda. Xususan, Qayta tiklanuvchi energiya manbalari loyihalarini moliyalashtirishda qayta tiklanuvchi energiya manbalari loyihalari bo'yicha xalqaro kompaniyalar bilan hamkorlik yo'lga qo'yilgan. Shuningdek, Olmaliq va Navoiy kon metallurgiya kombinatlariga o'z ehtiyojlari uchun 500-1000 MVt quvvatga ega stansiyalarni davlat-xususiy sheriklik tamoyillari asosida qurish rejalashtirilmoqda, Surxondaryo viloyatida esa 1560 MVt quvvatga ega issiqlik elektr stansiyasini qurish loyihasi doirasida investorlar Osiyo infratuzilma investitsiyalari bankidan mablag' jalb etish imkoniyatini ko'rib chiqilmoqda, shu bilan birga elektr uzatish tarmoqlarini qurish loyihalarini moliyalashtirish hamda yangi quvvatlar uchun elektr energiyasini uzluksiz ta'minlash maqsadida 1000 kilometr uzunlikdagi yangi yuqori kuchlanishli elektr uzatish tarmoqlari va 5 ta podstansiya qurish bo'yicha "Xian Electric i State Grid – CET" bilan ishlar olib borilmoqda. O'zbekistonda quyosh panellari ishlab chiqarishni moliyalashtirish va "Yashil" iqtisodiyotga o'tish dasturi doirasida

2022-yilda davlat muassasalari va ijtimoiy soha obyektlari tomlariga umumiy quvvati 49 MVt bo'lgan quyosh panellari va 722,6 million litr hajmdagi quyosh suv isitgichlari o'rnatildi va "Yashil energiya" ixtisoslashtirilgan korxonasi tashkil etildi. Panellarni o'rnatishni jadallashtirish, shuningdek, ularning tannarxini pasaytirish maqsadida O'zbekistonda quyosh panellari ishlab chiqarishni mahalliyashtirish masalasi ham ko'rib chiqilyapti. Zarafshon GESining texnik-iqtisodiy asoslarini ishlab chiqish uchun mablag' ajratish masalasi ko'rilyapti. O'zbekiston va Tojikiston Respublikalari hukumatlari o'rtasida Tojikiston Respublikasi hududida Zarafshon daryosida gidroelektr stansiya qurilishini o'rganish va loyihaning yangilangan texnik-iqtisodiy asoslarini ishlab chiqish uchun grant mablag'larini jalb etish bo'yicha samarali ishlar olib borilmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 8 yanvar 2019 yildagi № 5614 – sonli Farmoni "O'zbekiston Respublikasini 2030 yilga qadar ijtimoiy-iqtisodiy kompleks rivojlantirish konsepsiya"si.
2. minenergy.uz
3. stat.uz